

Gospodarska politika v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije

FRANCE KRESAL

V razpravi bomo obravnavali gospodarski sistem in nekatere probleme iz gospodarske politike med dvema vojnama, ki so bistveno vplivali na gospodarska dogajanja v Sloveniji. Nekatere pojave bomo osvetlili tudi s podatki, ki kažejo na gospodarske dosežke, strukturo in premoženjsko stanje prebivalstva.

Gospodarski sistem so v glavnem urejali denarni, davčni, carinski in trgovinski zakon, obrtni in rudarski zakon. Zadnja dva sta v veliki meri urejala tudi socialnopolitični položaj delavstva, dokler ni ta materija prišla v specialne zakone: Zakon o inšpekciji dela, Zakon zaščiti delavcev in Zakon o zavarovanju delavcev ter nazadnje še Uredba o minimalnih mezdah in kolektivnih pogodbah.

Po nastanku nove države se je v Jugoslaviji le postopoma uvajal enoten sistem, dotlej pa je veljala stara zakonodaja; srbska, ki je nastajala okrog leta 1912, avstrijska in ogrska, ki je nastajala v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1854, 1859 in 1862 so nastajali rudarski, obrtni in trgovinski zakon. Gospodarska politika jih je z novelami dopolnjevala, spreminjala in posodabljala. Največje spremembe so hile v 80. in 90. letih 19. stoletja. Obrtni zakon je največje spremembe in dopolnitve doživel v letih 1883 do 1888, trgovinski 1887, rudarski 1894, davčni sistem pa 1896.¹

Za razvoj industrije je bil najpomembnejši obrtni zakon iz leta 1859, ki je dokončno razveljavil prejšnja cehovska določila. Po tem zakonu je bila vpeljana skoraj popolna obrtna svoboda v vsej Avstriji. "Vsakemu avstrijskemu državljanu je bilo dovoljeno, da se naseli kjerkoli in se pod zakonitimi pogoji peča s kakršnimkoli obrtom", je hilo rečeno v njem.

Obrt se je delila na svobodno (tovarne, industrija), rokodelsko (izučitev, obrtno spričevalo) in koncesionirano (dovoljeno, če je za to obstajal širši družbeni interes - tisk, gostilne, parni kotli, gradbeništvo, promet ipd.).

Izraz obrt je imel dva pomena. V širšem pomenu je bila to vsaka pridobitna in gospodarska dejavnost, v ožjem pomenu pa je bila obrt delovanje, ki iz surovin in polizdelkov izdeluje blago večje vrednosti (dodana vrednost). V vsakem primeru je moralo biti to delovanje samostojno, trajno in dohičkanosno.

Pomožni delavci, pomožno osebje so bili vsi, ki so bili v delovnem razmerju (odvisno delo). To so bili pomočniki, vajenci, tovarniški delavci

in "pomožne službe nižje vrste". Ti so z delodajalci sklepali mezdna razmerja in so bili s poznejšimi novelami obrtnega reda iz 80. let primerno zaščiteni. Tisti, ki so imeli "višje službe" z mesečno ali letno plačo (delovodje, mehaniki, faktorji, odpravniki, knjigovodje, blagajniki, risarji, kemiki, inženirji, ipd.), niso sodili med pomožne delavce, bili so nameščenci in imeli drugačen status kot mezdni delavci.

Taka statusna delitev je bila tudi ves čas med dvema vojnama, ki jo je določal Zakon o zaščiti delavcev iz leta 1922.

Jugoslavija je postopoma uvajala enoten gospodarski in socialnopolitični sistem. Najprej je poenotila valuto - denar in socialno politiko do leta 1922, leta 1925 je bil uveden enoten carinski sistem, 1928 davčni sistem, 1931 je izšel nov jugoslovanski obrtni zakon, 1937 pa trgovinski zakon. Tega leta so bile reorganizirane hratovske skladišnice, uvedeno je bilo splošno pokojninsko zavarovanje delavcev; izšla je uredba o minimalnih mezdah in kolektivnih pogodbah.

GOSPODARSKI UKREPI NARODNEGA SVETA OB USTANAVLJANJU NOVE DRŽAVE

Gospodarski odsek Narodnega sveta v Ljubljani je bil ustanovljen 17. avgusta 1918. Oh ustanovitvi je dobil nalogo, da prouči vrednost avstrogrskega denarja in njegovo relacijo do tuje valute ter način, kako preiti na zdravo valuto. Pripravo študije je prevzel tajnik Narodnega sveta dr. Milko Brezigar in jo tudi uspešno opravil. Dr. Jakob Mohorič pa naj bi proučil možnost za koncentracijo (združitve) slovenskih zadrug vseh smeri, hranilnic in drugih manjših denarnih zavodov zadržnega tipa v enotno in močno nacionalno zadržno zvezo v centralno zadržno banko za izvedbo nacionalizacije tujega premoženja; ta projekt ni uspel. Gospodarski odsek je tudi proučil vlogo, ki naj bi jo imelo slovensko gospodarstvo v bodoči novi državi v razmerju do hrvaškega in srbskega gospodarstva. Gospodarski ukrepi so bili kratkoročni in dolgoročni. Kratkoročni gospodarski ukrepi so imeli predvsem pomen preskrbe prebivalstva in zaščite njihovega premoženja in denarja ob koncu vojne in po njej (aprovizacija, denarne podpore vdovam, brezposelnim, demobiliziranim vojakom in vračajočim se vojnim ujetnikom, stanovanjska zaščita, ipd.); posebna zaščita premoženja, ki je bila pomembna z vidika narodnega gospodarstva (državni nadzor, sekvešter in nacionalizacija tujega premoženja), in žigosanje kronskih bankovcev, da se prepreči nadaljnji vdor razvrednotenih kron iz

¹ Alois Brusatti, Österreichische Wirtschaftspolitik vom Josephinismus zum Ständestaat. Wien, Jupiter Verlag, 1965, str. 141-161.

Avstrije.

Dolgoročni gospodarski ukrepi so temeljili na ustvarjanju in razvoju akumulacije kapitala in vseh drugih pogojev za razvoj industrije, od lokacij, prometa, elektrifikacije in energije sploh do tržišča in ureditve delavskega vprašanja.

V gospodarskem odseku so analizirali gospodarsko stanje doma in poudarili potrebo po konsolidiranju domače valute. Za ohranitev vrednosti denarnega premoženja so predlagali čimvečje investiranje inflacijskih kron v nepremičnine in druge vredne stvari. "Zato je treba kupovati čimveč solidnih vrednostnih papirjev, zemljišč, stanovanjskih zgradb. Izkoristiti je treba tudi najmanjše priložnosti za nakup nepremičnin: Kmetje naj si oskrbijo čimveč orodja, konjev, živine in naj se znebijo kron."

Na možne rezultate take gospodarske politike kaže razmeroma majhna količina kronskih bankovcev, ki je bila na slovenskem ozemlju v obtoku ob kolkovanju kronskih bankovcev novembra 1919, ko jih je bilo v Sloveniji za 586,6 milijonov kron, v vsej državi pa za 4,6 milijarde.

Ze 30. decembra 1918 je Narodna vlada v Ljubljani izdala Uredbo o nadziranju podjetij in zemljišč. Pod državno nadzorstvo je prišlo vsako podjetje, katerega dohodki so se pošiljali v tujino, in vsako podjetje, o katerem je bila utemeljena domneva, da se hoče odtegniti obdavčitvi pri nas. Pod nadzor so lahko prišle tudi stavbe, posestva in zemljišča. Trgovinske, industrijske in denarne družbe, ki so imele svoj sedež v tujini, so morale odpreti v Sloveniji svoja predstavništva, če pa so obratovale izključno na tem ozemlju, so morale prenesti svoj sedež na ozemlje vlade SHS v Ljubljani. V podjetjih so bili postavljeni državni nadzorniki, ki so skrbeli, da se ne bi gospodarilo v škodo države. Nadzorniki so imeli pravico zahtevati pojasnila o celotnem gospodarjenju podjetja; pravico do vpogleda v vse spise in knjige podjetja ter blagajniško stanje; v imenu podjetja sprejemati vse poštna pošiljke in dopise; prepovedati, da bi podjetje po svoje razpolagalo s svojo imovino, ali pa bi v posameznih primerih dopisovalo ali dajalo kaka pojasnila v inozemstvo; ukazovati, naj podjetje uveljavlja svoje zahteve pred sodiščem; ukazovati, naj se razpoložljiva denarna sredstva in vrednostni papirji nalagajo pri tistem denarnem zavodu, ki ga je določil nadzornik; preklicati prokuro in trgovsko pooblastilo. Voditelji in uslužbeni podjetja so se morali pokoravati nadzornikovim odredbam in ukazom. Vsi stroški državnega nadzora so šli na račun podjetja. Drjavno nadzorstvo je bilo zasnovano zelo na široko in kompetence nadzornikov so bile velike, vendar je bil končni učinek bolj skromen. Drjavni nadzor se je ukini po izvedeni formalni nacionalizaciji tuje družbe. Te so morale del svojih delnic ali drugih deležev odstopiti domačim denarnim zavodom, izvoliti nov upravni svet z večino domačinov. Petinpetdeset odstotkov kapitala je

moralo biti domačega, 75% vseh delnic deponiranih pri domačem denarnem zavodu in 3 leta pod zaporo, večino upravnega sveta so morali imeti jugoslovanski državljani in podjetje se je štelo za nacionalizirano. Dlje ta nacionalizacija ni šla. Mnoge domače banke in podjetniki so pozneje te delnice zopet prodali nazaj z večjim ali manjšim dobičkom, jugoslovansko večino v upravnem svetu pa so predstavljali fiktivni delničarji.

Centralna vlada je leta 1922 razveljavila to naredbo o nadzorstvu, čeprav vsa nacionalizacija dotlej še ni bila izvedena.

Nič učinkovitejša ni bila naredba vlade Kraljevine SHS z dne 30. aprila 1919 o popisu, sekvestru in likvidaciji premoženja državljanov sovražne države, s katero se je veljavnost srbskega zakona o sekvestru iz leta 1915 razširila tudi na Slovenijo. Sekvestri so bili sicer takoj vpisani v trgovinske registre in zemljiške knjige, toda s popisom premoženja je šlo počasi in nobeno podjetje v Sloveniji ni bilo likvidirano. Podjetniki so imeli dovolj časa, da so spremenili svoje "sovražno" državljanstvo v nevtralnno ali zavezniško, sprejeli jugoslovanskega, ali pa družbo nacionalizirali. Vse sekvestrske naloge (prisilna uprava) je izvrševal oddelek za trgovino in obrt pri deželni vladi.

Beograjska vlada SHS je 10. julija 1922 ukinila Uredbo slovenske Narodne vlade o državnem nadziranju tujih podjetij in zemljišč iz leta 1918. Končalo se je obdobje prisilnih nacionalizacij tujega premoženja, čeprav ta proces še ni bil končan in veliko tujega premoženja še ni prišlo v slovenske roke. Nacionalizacijo tujega premoženja v Sloveniji so izvajale predvsem banke: Ljubljanska kreditna banka, Zadržna gospodarska banka, Trgovska banka, Slavenska banka in Praštediona iz Zagreba.

Ljubljanska kreditna banka se je na primer angažirala pri nacionalizaciji papiriške industrije. Pridobila je večinski paket delnic in leta 1920 v Ljubljani ustanovila podjetje Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode d.d. Ko je avstrijski Bodenereditanstalt med gospodarsko krizo zašel v finančne težave, so odkupili še preostali del delnic. Kranjska industrijska družba je bila v glavnem tudi last dunajskega Creditanstalta, ki pa jih je po prevratu prodal italijanski skupini delničarjev, ki so imeli v lasti železarno Škedenj pri Trstu, sedaj pa pridobili še gorenjske obrate in železarno v Bistrici v Rožu. Delnice Kranjske industrijske družbe z obrati na Jesenicah je leta 1929 odkupil bančni konzorcij pod vodstvom Avgusta Westna iz Celja, ki je bil jugoslovanski državljan nemške narodnosti. Tekstilni tovarni v Litiji in Preboldu, ki sta bili last Mautnerjevega koncerna na Dunaju, je nacionalizirala Ljubljanska kreditna banka, ki je pridobila 55% delnic in leta 1922 ustanovila novo delniško družbo Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner, ki so prevzele v obratovanje ti dve

tovarni. Trboveljska premogokopna družba je za potrebe nacionalizacije dala 120.000 novih delnic na voljo jugoslovanski bančni skupini, leta 1924 pa sedež družbe premestila z Dunaja v Ljubljano. Bombažna predilnica in tkalnica v Trziču je sekvester rešila leta 1920 tako, da je Andrej Gassner, ki je bil nosilec avstrijskega kapitala v podjetju, svoje delnice prepisal na svojega sina, ki je imel angleško državljanstvo, ostali deležniki - komanditisti pa so imeli že prej švicarsko državljanstvo. Podjetje ni bilo nacionalizirano. Rudnik svinca v Mežici so avstrijski lastniki zgolj formalno prepisali na angleško družbo. Rudnik Velenje, ki je bil že prej avstrijska državna last, je sedaj postal jugoslovanska državna last, prav tako Cinkarna v Celju, Smodnišnica v Kamniku, Tobačna tovarna v Ljubljani. Podržavljene železnice, pošta, telegraf in telefon so postale jugoslovanska državna last.

Nacionalizacija tujega premoženja bi bila bolj učinkovita, če bi oblast odločneje nastopala. Banke, podjetja in podjetniki so pokazali veliko zanimanja za to akcijo. Tudi podjetniško vzdušje je bilo takoj po prevratu spodbujeno v to smer. V drugi polovici dvajsetih let je ta vnema popustila, slovenske hanke in podjetniki so se bolj angažirali pri ustanavljanju novih podjetij v povezavi s tujim kapitalom. Precej destimulativno je vplival tudi zlom Slavenske banke leta 1926, ki se je bila zelo angažirala pri nacionalizacijah in ustanavljanju novih podjetij, po finančnem zlomu in likvidaciji pa je potegnila za seboj tudi več svojih podjetij. Za omdohje nacionalizacij je hilo značilno privzemanje pridevnikov "jugoslovanski", "slovenski" ali "domači" v naslov firme, na primer: Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner, Jugočeška, Jugobruna, Jugoslovanska industrija boja (Domžale), Slovensko gradbeno podjetje Slograd, Domača tvornica rublja.

Državni nadzor in sekvester, ki bi se končal s formalno izvedeno nacionalizacijo, v slovenskih gospodarskih krogih ni bil zamišljen samo kot kratkoročni ukrep v razmerab prevratnega razdobja z močnimi vplivi mednarodne in notranje politike ali špekulativnega kapitala, pač pa kot dolgoročni interes slovenskega narodnega gospodarstva. Večinski del lastništva naj bi iz tujih rok prišel v roke domačih podjetnikov, bank in družb, ki imajo dovolj kapitala, sposobnosti in zmožnosti, da bi gospodarili z njim, "da se bo dobiček porabljal v oploditev naše domovine ter da bodo Slovenci zaposleni ne le kot težaki, ampak tudi kot voditelji" (Brezigar, 1918). To je bil dolgoročni proces, ki se ni mogel končati samo s formalno nacionalizacijo do leta 1922, ko je centralna vlada razveljavila odredbo o državnem nadzoru. Mnoga podjetja in banke so prehajale v domače roke tudi pozneje (KID na primer 1929, Kreditni zavod za trgovino in industrijo 1930), mnogi slovenski, ali bolje rečeno, domači podjetniki so svoje tovarne postavljali konec dvajsetih ali v tridesetih letih, ko so prej zbrali po-

treben kapital kot poslovodje ali direktorji v drugih industrijskih podjetjih ali v trgovini (na primer Franjo Sirc ali Josip Hutter).²

DENARNA POLITIKA, DRŽAVNI DOLGOVI

Po izvedeni zaščiti domače valute z žigosanjem in kolkovanjem kronskih bankovcev je Ministrski svet 13. februarja 1920 določil razmerje 4:1 za odnos vrednosti krome do dinarja. Do maja 1920 so zamenjali kronske bankovce za nove kronsko-dinarske bankovce, ki so imeli natisnjeni obe veljavi v razmerju 4 K za 1 din. Ti hankovci so bili v obtoku 2 leti. Ko je zakon ta sklep 25. 10. 1922 potrdil, je bila v državi uvedena samo dinarska veljava. Razmerje menjave kron v dinarje je bilo zelo sporno. Ko so bile krome po 13. januarju 1919 ožigosane, je bil legalen dotok novih kron ustavljen, ko so bile po 5. 11. 1919 še okolkovane, so bile tudi preštete. Takrat je finančno ministrstvo predlagalo razmerje 3,5 K za 1 din, a že 31. 12. 1919 popravilo svoj predlog na 4:1. Med tem časom so se merile politične in finančne moči dinarskega in kronskega denarnega območja. Srbska narodna banka se je šele februarja 1919 vrnila v Beograd. Tam so bile denarne potrebe velike in srbski dinar je šel po isti poti kot prej avstrijska krona - v inflacijo. Istočasno si je banka z vsemi državnimi sredstvi pomagala, da je navzven prikazala dinar v večji vrednosti. Precenjani dinar je tako na borznih tečajih konec leta 1919 dosegel razmerje 4 K za 1 din. Razmerje stvarnih vrednosti pa je bilo manjše. Ko je hila s posebnim zakonom 26. januarja 1920 srbska Narodna banka proglašena za novo Narodno banko Kraljevine SHS, je bilo v ohtoku že nekaj več kot 711 milijonov din, osnova za kritje pa je znašala samo 442 milijonov din. Kritje dinarja je bilo 62%. Žigosane krome so imele 1/6 prejšnje vrednosti, torej 16,6% kritje, ki se je po kolkovanju in odtegnitvi 20% vrednosti povečala na 20% kritje. Na stvarno vrednost dinarja v tem času kaže tudi sklep finančnega ministrstva o zvišanju carinske ažiije za 60%. Ker so bile carine zgolj bodeček državnega proračuna, ni razloga, da finančno ministrstvo za obračun carin takrat ne bi upoštevalo stvarne vrednosti dinarja, ki je bila po njegovem za 60% manjša od nominalne. Stvarno pokritje dinarja je bilo 60% ali samo 40% (če upoštevamo carinsko politiko), kolkovane jugokrone pa 20% in menjava bi torej morala biti v razmerju 2 ali kvečjemu 3 krome za 1 dinar. Ker ni bilo tako, so hili oškodovani vsi imetniki kron, ker kupna moč dinarja ni bila 4-krat večja od krome. Trajno oškodovani pa so bili vsi tisti, ki so jim bili tekoči prejemki nominalno določeni v kronski

² Prim. F. Kresal, Slovensko podjetništvo v industriji. Podjetništvo na Slovenskem. Prispevki za novejšo zgodovino, 34. Ljubljana 1994, str. 57-74.

veljavi (pokojninski, invalidski in družinski rentniki, preživninc, dotc). Slovensko prebivalstvo, ki je bilo usmerjeno k varčevanju, je po prvi svetovni vojni izgubilo 80% vrednosti svojih prihrankov, precejšen del tudi na račun menjave valute. Po drugi strani so bili pa tudi dolgovi razvrednoteni, ki so bili zlasti kmečki pred prvo svetovno vojno znatni.

Novi jugoslovanski dinar je v povojnih inflacijskih razmerah hitro izgubljal vrednost. Visoka inflacija je trajala do leta 1924, ko so jo z deflacijsko politiko zaustavili, vrednost dinarja pa je znašala samo še 1/10 prejšnje vrednosti, ki jo je določilo finančno ministrstvo po ustanovitvi Narodne banke Kraljevine SHS v začetku leta 1920. Po prehodni deflacijski krizi leta 1924 in 1925 je bila vrednost dinarja stabilna več let. Zato je bil 28. junija 1931 uveljavljen Zakon o denarju in vzpostavljena je bila zlato-devizna podlaga dinarja in njegova konvertibilnost. Notranja in tečajna stabilnost dinarja, uravnotežena zunanjetrgovinska menjava z rahlim presežkom izvoza (od 8 do 18%) in doseženi mednarodni sporazumi o urejanju in plačevanju državnih posojil so omogočili sklenitev novega mednarodnega posojila za izvedbo konvertibilnosti dinarja. To posojilo so imenovali stabilizacijsko posojilo.

Na državni proračun in vrednost dinarja so v veliki meri vplivali tudi državni dolgovi, ki jih je nova država podedovala še od predvojnih dolgov bivše Kraljevine Srbije, Črne gore in jugoslovanskih dežel bivše Avstro-Ogrske; pomembni so bili tudi vojni dolgovi, ki jih je morala prevzeti nova država. Razen tega se je Jugoslavija na novo zadolževala z mednarodnimi posojili z notranjimi pri Narodni banki in drugih denarnih zavodih ter z izdajanjem obveznic. Predvojni dolgovi so znašali okrog 9,713 milijard din, od tega je na bivšo Kraljevino Srbijo odpadlo okrog 9,5 milijard din. Predvojni dolgovi bivše Kraljevine Srbije so namreč znašali 953 milijonov Frcs, Črne gore 11,284 milijonov Frcs in 9,5 milijonov perperov, Bosne in Hercegovine 184 milijonov K, Hrvaške in Slavonije 41,381 milijonov K, Dalmacije 4,5 milijonov K in bivše dežele Kranjske 23,880 milijonov kron. Vojna posojila, ki jih je morala prevzeti Jugoslavija, so znašala 39 milijonov dolarjev in 35,5 milijonov funtov šterlingov.

Od novih zadolžitvev je bilo pomembno prvo investicijsko posojilo 600 milij. din iz leta 1921, leta 1923 pa je izdala za 6 milijard din obveznic za povrnitev vojne škode. Od mednarodnih posojil je bilo v prvih letih obstoja nove države pomembno Blairovo posojilo v znesku 100 milijonov dolarjev. Za stabilizacijo dinarja na zlati podlagi, ki je bila izvedena leta 1931, je bilo najeto mednarodno posojilo v zlatu v vrednosti 60 milijonov dolarjev. Novo mednarodno posojilo v zlatu je bilo najeto zopet v letih 1933 in 1935 v znesku 411,271 milijonov Frcs za novo stabilizacijo dinarja, ki ga je prizadela velika

gospodarska kriza. S tem posojilom je skušala Jugoslavija popraviti posledice velike krize in obnoviti gospodarski razvoj. Država je izdajala obveznice v vrednosti 1.930 milijard din za likvidacijo agrarne reforme in za odškodnino veleposestnikov, ki jim je bila odvzeta zemlja nad maksimumom (75 ha obdelovalne zemlje ali 200 ha gozda).

Leta 1935 je pri Privilegirani agrarni banki najela 500 milijonov državnega posojila za likvidacijo kmečkih dolgov in do leta 1928 izdala 5 emisij v vrednosti 1.575 milijard din za izvajanje javnih del, s katerimi je skušala omiliti brezposelnost in oživiti gospodarsko dejavnost po ekonomski krizi.

Skupaj s predvojnimi posojili so znašali dolgovi Jugoslavije okrog 26 milijard dinarjev. Za odplačevanje teh dolgov je šlo iz državnega proračuna vsako leto okrog 1 milijardo din, torej 1/10 celotnega državnega proračuna. Zaradi tako velikih bremen proračuna in zaradi novih okoliščin, ki so nastale z rastočo gospodarsko krizo, je prišlo do prevelikega odliva deviz in Jugoslavija je morala preklicati konvertibilnost dinarja že 7. oktobra 1931 (po dobrih 3 mesecih). Ponovno se je zatekla k omejevanju deviznih kvot.³

CARINSKA POLITIKA, TRGOVINSKI IN KLIRINSKI SPORAZUMI

Predlog Zakona o splošni carinski tarifi je bil uveljavljen 20. junija 1925, čeprav v skupščini nikoli ni bil sprejet kot zakon. Izvajati se je začel v okviru finančnega zakona o proračunskih dvanajstinab in je veljal ves čas prve Jugoslavije. Splošna carinska zaščita je znašala 30% vrednosti blaga in se je s trgovinskimi sporazumi znižala na 20%. Določena je bila v zlatih dinarjih. Prej je veljala srbska carinska tarifa iz leta 1904, ki je bila 19. marca 1919 razširjena na vse ozemlje Kraljevine SHS. Ta carinska ureditev je bila takrat že zelo zastarala in neustrezna, ker je bila sprejeta v čisto drugačnih političnih in gospodarskih razmerah (carinska vojna z Avstrijo, potrebe državnega proračuna). Nastanek nove države in novega notranjega tržišča ter veliko pomanjkanje vsega blaga po prvi svetovni vojni so terjali nove rešitve za urejanje mednarodne trgovine.

Prejšnjo mednarodno trgovino s slovenskim blagom ali za potrebe slovenskih dežel so pretežno opravljali tujci, vodile pa so jih večje trgovske družbe s sedeži zunaj slovenskega ozemlja, ki so bili sedaj tudi zunaj državnih meja. Prejšnji notranji trgovinski tokovi med industrijsko razvitimi in nerazvitimi deželami so postali tokovi mednarodne trgovine z Avstrijo in Češkoslovaško. Potrebe po uvozu zlasti potroš-

³ Prim. F. Kresal, *Oris gospodarskega razvoja Slovenije 1918-1941*. Acta historicoeconomica iugoslaviae, 7, 1980, str. 3-20.

nega blaga so bile velike. V prvih povojnih letih je uvoz tekstilnega blaga obsegal 80% vsega jugoslovanskega uvoza. Zato so lastniki kapitala v teh letih iz Avstrije in Češkoslovaške širili svoje obrate na to tržišče, gradili nove tovarne, pošiljali strojno opremo in cele tovarniške obrate iz matičnih tovarn. Jugoslavija je s carinsko in davčno politiko omogočala in celo podpirala tak razvoj, dopuščala brezcarinski uvoz rabljenih strojev in opreme ter zaposlovanje tujih strokovnjakov. Carinske dajatve so bile bolj dohodek državnega proračuna kot sredstvo za zaščito domače industrije, kar je vplivalo na povečanje uvoza in zmanjšanje izvoza tako, da je negativna plačilna bilanca začela ovirati nadaljnji razvoj mednarodne trgovine. Jugoslavija je v prvem obdobju tudi zavirala izvoz hrane.

V letih 1924-25 se je država notranje uredila in vpeljala vse potrebne gospodarske ustanove (zamenjava denarja, prenehanje sekvestra, nacionalizacija tujih podjetij, stabilizacija dinarja, uravnotežena zunanjetrgovinska menjava; delovanje trga kapitala, blaga in dela; urejena preiskrba prebivalstva), obdobje največjega nastajanja novih podjetij je bilo končano.

V okviru novega carinskega zakona je Jugoslavija po letu 1925 sklepala trgovinske sporazume z Avstrijo, Češkoslovaško, Italijo, Nemčijo, Veliko Britanijo, Francijo in nekaterimi drugimi državami. Omenjene države so opravile okrog 60% vsega uvoza in izvoza. Slovenija je opravila eno tretjino jugoslovanske mednarodne trgovine. V prvih letih je bil uvoz pokrit z izvozom le z 38%, po letu 1924 se je uravnotežil in do druge svetovne vojne je bil izvoz za 8-17% večji od uvoza. Mednarodna trgovina je znašala od 4 do 6 milijard din na leto in se je zelo povečala od leta 1937 zaradi večje trgovine z Nemčijo in zaradi večjega deleža klirinškega načina plačevanja. V tridesetih letih so carinske tarife prenehale biti pglavitni instrument zaščite. Trgovinski sporazumi, klirinške pogodbe in devizne kvote so postajali novi in učinkovitejši regulatorji trgovine in zaščite domače industrije. Klirinški sporazumi so bili sklenjeni s Češkoslovaško, Avstrijo, Italijo in Nemčijo v letih 1931 do 1934. Z Veliko Britanijo in Francijo je bilo ves čas devizno plačevanje; njun delež je bil okrog 10% v jugoslovanski menjavi, nemški pa 20 do 30%, po priključitvi Avstrije in zasedbi Češkoslovaške je dosegel 48%. Z Italijo je bila menjava aktivna in velika do leta 1935 (20% jugoslovanskega izvoza in 15% uvoza), ko je Jugoslavija začela izvajati gospodarske sankeije, ki jih je uvedlo Društvo narodov, je medsebojna trgovina padala tudi še potem, ko so bile sankeije preklicane. V Italijo je Slovenija izvažala predvsem gradbeni les, uvažala pa celulozno in bombažno prejo. Avstrija in Češkoslovaška sta imeli približno enak delež v jugoslovanskem uvozu in izvozu (10%). Jugoslovanski izvoz na neklinriško območje je v letih 1939-40 zelo zastal, na

klirinškem je bil omejen s kvotami. Na ljubljanski horzi je leta 1940 naraščal devizni promet zlasti z nemškimi čekovnimi kartami; znašal je 75% vsega deviznega prometa, ker je imela tolikšen obseg tudi mednarodna trgovina.⁴

DAVČNA POLITIKA IN SOCIALNA STRUKTURA DAVKOPLAČEVALCEV

V Sloveniji je vse do davčne reforme 1928 veljal avstrijski davčni sistem z razmeroma visoko odmerjeno osebno dohodnino in z vsemi novimi in povišanimi davki, ki so bili uvedeni po letu 1918. Od starih davkov je bila leta 1923 ukinjena le plačarina, ki jo je nadomestil 3,3% davek na fizično delo in 5,5% davek na umsko delo, potem pa enotni uslužbenski davek za vse najemno delo - umsko in fizično, ki je bil progresiven od 2% do 15%.⁵

Na Kranjskem je hilo leta 1912 predpisanih za 8,79 milijonov K direktnih davkov, kar je predstavljalo 2% vseh avstrijskih davkov. Skoraj dve tretjini jih je hilo iz nepremičnin (29,6% od zemlje, 29,6% od zgradb), malo manj pa iz pridobnin (28,5%), to je iz podjetniške, trgovinske in obrtne dejavnosti. Iz osebne dohodnine je bilo predpisanih skoraj 9% davkov, od rent in tantiem 2,5%, od plač pa 0,2% vseh davkov.⁶ Taka davčna struktura je v glavnem odražala poklieno, gospodarsko in družbeno strukturo prebivalstva na Kranjskem. Na vsem slovenskem ozemlju, ki je prišlo v okvir Jugoslavije, je hilo razmerje podobno. Milko Brezigar je v svojem Osnutku slovenskega narodnega gospodarstva leta 1918 izračunal, da so slovenske dežele leta 1913 plačale 58 milijonov K vseh državnih davkov (direktnih in posrednih) ter pristojbin, kar je znašalo 3,6% v vsej Avstriji.⁷

Med prvo svetovno vojno in po njej so bili uvedeni novi davki in zvišali so se stari, in sicer zemljiški in zgradarinski za trikrat, pridobninski pa za štirikrat.⁸ Popolnoma pa se je spremenila struktura razdelitve davkov.

Leta 1926 je hilo iz nepremičnin predpisanih le za dobro tretjino (35%) državnih in samoupravnih davkov, vse ostalo pa iz pridobnine, poslovnega prometa, iz osebne dohodnine (23%)

⁴ Prim. F. Kresal, Carinska in zunanjetrgovinska politika Jugoslavije. Tekstilna industrija v Sloveniji 1918-1841. Ljubljana 1976, str. 74-82.

⁵ Odredbe o davku na dohodek nesamostojnega dela z dne 1. aprila 1928 - uslužbenski davek. Ur. l. št. 31 z dne 31. marca 1928, str. 205-212. Sl. N. z dne 19. marca 1928, št. 63/18. Pravilnik se nanaša na čl. 89-108 zakona o neposrednih davkih.

⁶ Filip Uratnik, Iz davčne statistike. Poročilo delavske zbornice za Slovenijo, Ljubljana 1928, str. 160-168.

⁷ Milko Brezigar, Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva, Ljubljana 1918, str. 152.

⁸ Josip Mosetiz, Povojna davčna zakonodaja in gospodarstvo v Sloveniji. Slovenci v desetletju 1918-1928. Ljubljana 1928, str. 574-596.

in iz davka od plač in mezd.⁹ Davčna bremena niso bila enako porazdeljena v državi, niti med prebivalstvom. Davčna struktura ni več odražala poklicne, gospodarske in družbene strukture, ki se v tem času še ni tako bistveno spremenila, kot se je spremenila struktura davkoplačevalcev.

Enotni davčni sistem v jugoslovanski državi je bil uveden z novim Zakonom o neposrednih davkih z dne 8. februarja 1928.¹⁰ Šele zdaj je bil zamenjan stari avstrijski davčni sistem, ki je poleg drugih davkov poznal še osebno dohodnino, ki je drugod v Jugoslaviji niso plačevali, in je zelo bremenila slovenske davkoplačevalce. Po novem zakonu je bila dohodnina odpravljena in je bilo samo šest direktnih davkov: davek na dohodek od zemlje (zemljarina), davek od zgradb (zgradarina), davek od podjetij, obrtov in poklicev (pridobnina), davek od dobička podjetij, davek od rente ter davek od plače in mezde (uslužbenski davek). Poleg teh je bil še poseben davek za neoženjene (samski davek) in vojnica za moške, ki niso služili vojske. Pomemben neposredni davek je bil tudi davek na poslovni promet. Na te davke so bile vezane tudi bano-vinske in nekatere druge samoupravne doklade. Davki so bili progresivni. Uslužbenski davek se je obračunaval od delavskih in uslužbenskih prejemkov, ki so bili višji od eksistenčnega minimuma, ki ga je določala država (400 din mesečno). Davčna stopnja je znašala 2 do 15%.

Druga kategorija davkov in dohodkov državnega proračuna so bili posredni davki, trošarine, takse, državni monopol in carine.

Najpomembnejše trošarinsko blago je bilo: sladkor, kava, pivo; žganje, likerji, konjak, rum, ekstrakti, esence, eterična olja, elektrika, nafta. Državni monopol je obsegal tobak, sol, petrolej, vžigalice, cigaretni papir. Najdonosnejši je bil tobakični monopol. Vse to blago je bilo obremenjeno s trošarinskim davkom. Posredni davki in monopol skupaj so predstavljali tričetrť vsega državnega proračuna. Leta 1928 na primer so znašali direktni davki 1,67 milijard din, posredni davki 3,52 milijard, dohodki od monopola pa 1,9 milijard din; državni proračun za to leto je znašal okrog 7 milijard din. To razmerje se tudi pozneje ni bistveno menjalo, proračun pa se je za nekaj milijard povečal. V Sloveniji je bilo leta 1928 predpisanih direktnih davkov za 227,849 milijonov din, naslednje leto pa za 249,757 milijonov din državnega davka in 45,905 milij. din samoupravnih doklad in je nanjo odpadlo 12 do 15% jugoslovanskih davkov.¹¹

STRUKTURA DAVKOPLAČEVALCEV, DAVEK NA PLAČE

Po davčni reformi iz leta 1928 se je še bolj spremenila struktura davkoplačevalcev. Iz nepremičnin je bilo predpisanih samo še 27% davkov v Sloveniji, 47% iz pridobnin, poslovnega prometa in od dobička družbenih firm ter 23% od plač in mezd (uslužbenski davek zaposlenih delavcev in nameščencev). Kmečkega prebivalstva je bilo 60%, zemljiškega davka pa le 19%.

Plače so hile obdavčene. Po avstrijskem zakonu o davkih iz leta 1896 so bile obdavčene progresivno, od 0,4 do 6%. Obdavčene so bile samo stalne plače, ki so znašale več kot 6.400 K na leto. To so bile plače uslužbencev prvega in drugega razreda ter plače direktorjev.

Osebno dohodnino so plačevali vsi davkoplačevalci od skupnih dohodkov nad 1200 K na leto in je bila tudi progresivna od 0,6 do 40%. Osebno dohodnino so plačevali od preddelavcev in mojstrov navzgor (nad 100 K mesečne plače). Tudi bolj plačani kvalificirani delavci, rudarji, metalurgi in železničarji so jo plačevali (nad 23 K tedenske ali 4 K dnevne mezde).

Za poenostavljeno primerjavo bomo vse mezde in plače preračunali na povprečne zaokrožene mesečne zneske za leto 1912. Po teh izračunih lahko delavske mezde uvrstimo v razpon od 50 K do 200 K na mesec, plače uslužbencev od 200 K do 800 K na mesec, plače direktorjev pa od 1.000 K do 2.500 K in več.

V Sloveniji je bil zelo tanek sloj ljudi z višjimi dohodki, z višjimi mesečnimi in letnimi plačami. Po davčni statistiki za leto 1912 je bilo na Kranjskem dvainpolkrat manj osebne dohodnine, 5-krat manj davka od rent in tantiem in 8-krat manj davka od plač na prebivalca, kot je bilo avstrijsko državno povprečje. Večina drugih davkov, predvsem pa zemljiški davek je bil približno enak državnemu povprečju.

Socialno strukturo premožnejšega sloja prebivalstva kaže razdelitev osebne dohodnine, ki so jo plačevali od skupnih dohodkov nad 1200 K na leto. Leta 1912 je osebno dohodnino plačalo 15.368 prebivalcev kranjske dežele.¹² Dvaindevetdeset odstotkov vseh je bilo v razponu do 10.000 K, kamor bi lahko uvrstili javne in privatne nameščence in morda še mojstre; 5% jih je bilo do 1.250 K, kamor bi lahko uvrstili bolj plačane kvalificirane delavce, rudarje, metalurge in železničarje ter preddelavce. Nad 15.000 K letnih dohodkov je na Kranjskem imelo samo 412 ljudi, večina teh je bila taka kot na primer direktorja litijske predilnice, ki je takrat zaposlovala okrog 350 delavcev in sta imela po nekaj čez 16.000 K letne plače.¹³ Samo 100 prebi-

⁹ Dr. Fran Windischer, Davčna statistika za leto 1928. Na gospodarskih ogledih po Sloveniji, Ljubljana 1930, str. 23-45.

¹⁰ Ur. l. št. 26 z dne 15. 3. 1928, str. 161-173; Sl. N., z dne 8. februarja 1928, št. 29/7.

¹¹ Dr. Fran Windischer, Davčna statistika za leto 1928. Na gospodarskih ogledih po Sloveniji, Ljubljana 1930, str. 23-45.

¹² Filip Uratnik, Iz davčne statistike po uradnih podatkih finančnega ministva na Dunaju. Pomčilo delavske zbornice za Slovenijo, Ljubljana 1928, str. 160.

¹³ F. Kresal, Razvoj predilnice Litija, Litija 1961, str. 22.

valcev Kranjske je imelo višje letne dohodke kot litijska direktorja in samo 3 so bili taki, ki so imeli 10 krat višje letne dohodke kot onadva.

Med prvo svetovno vojno in po njej so se realne mezde in plače znižale za polovico. Nominalno so sicer inflacijsko narasle in so leta 1919 mezde znašale okrog 15 do 22 K na dan, oziroma 375 do 550 K na mesec, plače nameščencev pa na 2.000 do 6.400 K in draginjske doklade. Zaradi inflacije so se ti zneski vsako leto podvojili. Po odpravi draginjskih doklad in uveljavitvi dinarske valute so delavske mezde znašale leta 1922 okrog 900 din, plače nameščencev pa okrog 2.100 din na mesec. Nato so se mezde zniževale do srede tridesetih let, ko so znašale okrog 600 din, plače pa naraščale do povprečnih 2.500 din na mesec. V letih pred drugo svetovno vojno so se mezde in plače zopet inflacijsko zvišale.¹⁴

Po izračunu povprečnih zaokroženih mesečnih zneskov mezd in plač za vse obdobje med dvema vojnoma ugotovimo, da lahko mezde uvrstimo v razpon 500 do 1.000 din na mesec, plače nameščencev od 1.000 do 4.500 din in več, plače direktorjev pa od 5.000 do 50.000 din.

Za čas pred prvo svetovno vojno smo na osnovi razdelitve osehne dohodnine ugotovili izredno tanko plast premožnejšega prebivalstva na Kranjskem. Ta plast po vojni ni bila nič debelejša. Znašala je okrog 3% slovenskega prebivalstva. Leta 1926 je davek od osebne dohodnine plačalo 31.200 prebivalcev Slovenije.¹⁵ Popolnoma drugačna pa je bila razdelitev plačanega davka. Pred vojno je večino tega davka plačal sloj z dohodki bolje plačanih nameščencev in bogatejših prebivalcev. Samo 5% tega davka je plačalo prebivalstvo z nižjimi dohodki. Leta 1926 je bilo obratno. Med davkoplačevalci iz osebne dohodnine je bilo 72% takih, ki so imeli manj kot 1.000 din mesečnih dohodkov. To so bili večinoma že holje plačani kvalificirani delavci in obrtniki. Samo 3% jih je bilo iz vrst z najvišjimi dohodki, ki hi jih uvrščali v sloj direktorjev in večjih podjetnikov z letnimi dohodki nad 150.000 din (12.500 din na mesec). Ta najbogatajši sloj je plačal 38% vsega davka iz osebne dohodnine. Samo 120 ljudi v Sloveniji je izkazovalo letne dohodke nad 225.000 din (18.750 din na mesec), kar je bil sicer le 5-kratni dohodek bolje plačanih nameščencev. Po vseh teh podatkih za slovensko prebivalstvo ne bi mogli reči, da je bilo bogato in tudi večjih bogatašev med njimi ni bilo veliko.

Zemljiški davek, ki je bil prvotno osnovni davek in dohodek državnega proračuna, je z razvojem neagrarnih proizvodnih panog izgubljal pomen. Leta 1912 je zemljiški davek obsegal

skoraj 1/3 direktnih davkov, po davčni reformi leta 1928 pa manj kot 1/5. Leta 1929 je v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije 277.000 davčnih zavezancev plačalo skoraj 38 milijonov din zemljarine, povprečno 134 din na enoto. Kmetija z 10 ha zemlje je leta 1925 plačala 256 din zemljarine, leta 1929 pa 193 din. Osnovni zemljiški davek je znašal 10% čistega katastrskega donosa.

GOSPODARSKA POLITIKA MED KRIZO

Začela se je gospodarska kriza 1929-33, svetovni gospodarski zastoj, ki je povzročil zmanjšanje zunanje in notranje trgovine, zlom denarnih zavodov, veliko zadolženost, nesposobnost vračanja dolgov. Temu so sledili upad proizvodnje, propad številnih trgovskih, obrtnih in industrijskih podjetij, hreznoposelnost, ohuhožanje kmečkega prebivalstva, prisilne dražbe delov in celih kmečkih posestev. Kriza se je začela v ZDA, kjer je na črni petek 25. 10. 1929 na newyorški borzi prišlo do finančnega zloma; ta je sprožil veliko finančno in gospodarsko krizo. Kmalu se je pokazala tudi v Evropi, vendar ne v vseh državah enako močno; prizadela je zlasti Avstrijo in Nemčijo, kar je imelo usodne posledice tudi za slovensko gospodarstvo. Kriza je povzročila tudi prestrukturiranje gospodarstva in posodobitev ter racionalizacijo proizvodnje; modernizirali so se predvsem obrati KID na Jesenicah, Trboveljske premogokopne družbe in skoraj vsa papirniška ter tekstilna industrija. Velike spremembe so nastale v slovenskem premogovništvu; trboveljska družba je kot največja proizvajalka premoga do leta 1929 nakopala 43% jugoslovanskega premoga, leta 1933 pa le še 28,5%. Gospodarski zastoj v gradbeni in lesni industriji se je podaljšal in zaostri še zaradi sankcij proti Italiji v letih 1935-36. Za tretjino se je zmanjšalo število obrtnih delavnic, še bolj število zaposlenih pomočnikov; dohodek obrtništva se je zmanjšal za 60%.

V tem času se je trgovina zmanjšala za tretjino. Še bolj je trpela zunanja trgovina, ki je bila omejena z uvajanjem uvoznih in izvoznih kontingentov s posameznimi državami (pojavi avtar-kije). Plačilni promet z devizami je vedno bolj zamenjeval klirinški (Nemčija, Italija, Avstrija), ki je oviral svoboden razmah izvoza in uvoza. Na evropskih denarnih tržiščih so se že poznali znaki krize in je prenehal dotok tujega kapitala. Prišlo je do finančnega zloma dunajskega kreditnega zavoda (Creditanstalt), kar je povzročilo velike težave ljubljanskemu Kreditnemu zavodu za trgovino in industrijo, ki je denarno podpiral velik del slovenske industrije (KID na Jesenicah, Jugočeška v Kranju, Westen v Celju). Bančne težave v Nemčiji in kriza angleškega funta so izzvale vznemirjenje tudi v Jugoslaviji. Zaradi odtoka kratkoročnih posojil je Narodna banka avgusta uvedla kreditne omejitve. Po Hoover-

¹⁴ F. Kresal, *Mezde*, Enciklopedija Slovenije 7, Ljubljana 1993, str. 113-114.

¹⁵ Dr. Fran Windischer, *Davčna statistika za leto 1928*. Na gospodarskih ogledih po Sloveniji, Ljubljana 1930, str. 23-45.

jevem moratoriju za vojne dolgove iz reparacij ni bilo več dotoka kapitala, kar je povzročilo dodatne težavenašem gospodarstvu; jeseni 1931 je prišlo do znatne okrnitve državnega proračuna. Tečaji državnih papirjev so nazadovali, zelo velike so bile izgube Narodne banke; splahnele so devizne rezerve. Zaradi povečanih zahtev vlagateljev po izplačevanju je Društvo bančnih zavodov v Ljubljani septembra 1931 omejilo izplačila vlog s knjižic in tekočih računov. Nato je oktobra sledila še ukinitiv svobodnega deviznega in valutnega trgovanja.

Zunanjetrgovinska bilanca Jugoslavije je bila leta 1929 aktivna. Glavni izvozni artikli so bili: gradbeni les, baker, cement (44,12%); pšenica, koruza, sveže meso in živina (47,2%); lesni izdelki (8,68%). Devizni promet ljubljanske borze je močno upadel. Znižanje cen ameriške pšenice je izzvalo v Jugoslaviji znižanje cen žita, čeprav je bil leta 1929 promet s pšenico in koruzo še živahen. Zaradi ameriške konkurence pšenice niso izvažali, tako da so ostale velike količine neprodane. Kmet kljub razmeroma dobri letini ni dobil ustreznega iztržka, da bi lahko plačal javne dajatve, obresti, dolgove in se sam oskrbel s potrebnimi življenjskimi sredstvi. Izvoz žita in lesa se je zmanjšal zaradi hude konkurence drugih držav (ZDA, SZ, pri izvozu lesa v Italijo tudi Avstrija). Upad lesne trgovine je najbolj prizadel Slovenijo. V 2. polovici leta 1931 se je izvoz zmanjšal za 30%, izvoz lesa po vrednosti pa za 43%. Pridelek žita je bil za 23% večji zaradi dobre letine, izkupiček pa manjši. Naslednje leto je bil zaradi slabe letine pridelek pšenice manjši za 46%, vrednost izvoza se je znižala za 66%, izvoz koruze je bil za 34% manjši. Zmanjševal se je tudi notranji promet z žitom, po količini za 25%, po vrednosti za 33%. Podeželski trgovci so prenehali kreditirati kmete, veletrgovina pa ni več kreditirala podeželskih trgovcev. Povečana brezposelnost je še bolj zmanjševala zaslužek z žitom. Kupna moč prebivalstva in pomanjkanje denarja sta postala še bolj kritična. Da hi država olajšala prehrano v žitno pasivnih pokrajinah (tudi Slovenija) in pospešila prodajo dobre letine koruze, je ponudila občinam preskrbo s poceni koruzo. Brezposelni in revni občani pa niso mogli kupiti te koruze niti po nizkih cenah. Pomanjkanje denarja in nelikvidnost bank sta se nadaljevala še leta 1933. Leta 1933 in 1934 se je izvoz rahlo povečal (za 14,8%). Ves čas krize je bila zunanjetrgovinska bilanca uravnotežena in aktivna. Tudi leta 1935 se je skupni izvoz malo povečal (za 4%), zmanjšal pa se je izvoz lesa zaradi gospodarskih sankcij proti Italiji. Pridelek pšenice in koruze je bil slab. Obtok denarja se je povečal za 7%. Leta 1936 je bilo svetovno gospodarstvo že pod vplivom oboroževalne tekme; povečala se je vrednost prometa. Bila je dobra letina koruze in pšenice. PRIZAD je vplival na umirjenje cen pšenice z večjimi odkupi. V Sloveniji pa je bila letina zelo slaba in pridelek ni

zadoščal za lastno preskrbo. Ker ni bilo denarja, je nazadovala tudi domača poraba. Slovenski kmet je resnično obubožal, zato je bila kupna moč v Sloveniji tudi leta 1936 minimalna.¹⁶

REŠEVANJE KRIZE IN KMEČKIH DOLGOV

Največ konkurzov in prisilnih poravnjav je bilo leta 1931 in 1932 (1260 konkurzov in 1975 prisilnih poravnjav), nato se je število zmanjševalo; 1935 je bilo 143 konkurzov in 183 prisilnih poravnjav. Leta 1930 je bilo število zaposlenih delavcev v Sloveniji največje (ok. 132.000 zaposlenih). Zaradi krize je bilo leta 1933 zaposlenih le okrog 105.000 delavcev; šele konec 1937 je bilo doseženo število pred krizo. V teh letih se je povečalo število zaposlenih žensk; po I. svetovni vojni so v Sloveniji predstavljale delavke približno četrtno vseh zaposlenih, v letih krize pa že 39%. Vseh gospodarskih panog dolgo trajna brezposelnost ni enako prizadela. Najbolj se je zmanjšalo število zaposlenih v gradbeni, kovinski, lesni in lesnopredelovalni industriji, medtem ko se je v rudarstvu zaposlenost zniževala že od leta 1924; v kemični, papirniški in prehrambni industriji je bila brezposelnost nekoliko manjša, prav tako na železnicah, v trgovini, gostinstvu in storitvenih dejavnostih; število zaposlenih zasebnih in javnih nameščenecv pa je celo počasi naraščalo. Poseben primer je bila tekstilna industrija, kjer je tudi med krizo število zaposlenih hitro naraščalo (predvsem ženska delovna sila). Zaposleno delavstvo je med krizo prizadelo tudi krčenje delovnega časa; to so storila skoraj vsa podjetja, tudi tekstilna.

Brezposelni delavci so imeli pravico do brezposelnostiških podpor, ki so jih izplačevale javne borze dela, vendar so bile podpore majhne in kratkotrajne. Država in občine so skušale omiliti brezposelnost z javnimi deli, bedo ljudi pa z izrednimi podporami, vendar so bila za to namenjena denarna sredstva nezadostna.

Življenjska raven zaposlenih delavcev se je v letih krize znižala in je bila najnižja leta 1934. Od 79.010 zaposlenih delavcev, ki so hili leta 1934 zavarovani pri okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani, jih 54% s svojimi zaslužki ni moglo pokrivati eksistenčnega minimuma za posameznika, 22,8% jih je živelo na ravni eksistenčnega minimuma, 23% si je s svojimi zaslužki lahko omogočalo boljši življenjski standard, če jim ni bilo treba vzdrževati družine. Eksistenčnega minimuma za 4-člansko delavsko družino pa delavci v Sloveniji s svojimi zaslužki niso mogli zadovoljivo pokrivati. Najvišje mezde je izplačevala grafična industrija, nato kemična in papirniška, najmanjše pa gradbena, lesna in ohlačilna. Najvišje mezde so bile okoli večjih

¹⁶ Prim. F. Kresal, *Gospodarska kriza 1929-1939*. Enciklopedija Slovenije, 3, Ljubljana 1989, str. 304-305.

industrijskih središč (Tržič, Kranj, Maribor), najnižje pa v podeželskih občinah (Murska Sobota, Novo mesto, Ptuj).¹⁷

Dne 19. aprila 1932 je izšel zakon o zaščiti kmetov. Uveljavljen je bil moratorij za kmečke dolgove, ki je prizadel zlasti kreditne zadruge, pa tudi regulativne branilnice in banke. Vsota kmečkih dolgov je bila zlasti v Sloveniji zelo velika. Zakonu o zaščiti kmeta je sledila zaščitna zakonodaja za denarne zavode. Medtem pa je gospodarska kriza naraščala in vedno več dolžnikov ni moglo poravnati obveznosti. Blagajniško poslovanje bank in drugih denarnih zavodov se je znižalo pod minimum, vedno bolj pa se je povečevalo poslovanje zavodov, ki jim je pomagala država (od 1929 Priviligirana agrarna banka, PAB; od 1931 Priviligirana izvozna družba, Prizad). Ti zavodi so imeli sedeže v Beogradu in slovenskim kmetom niso veliko pomagali. V Sloveniji PAB kot upnik skoraj ni nastopala; do 1939 je odobrila le 11 posojil, katerih skupna vrednost (208.000 din) je pomenila le 0.037% vseh njenih posojil v državi, slovenski kmetje pa so bili v tem času zadolženi za 1,2 milijardi din.

Zaradi krize je prišlo do katastrofalnega padca cen kmetijskih pridelkov; najnižjo raven so cene dosegle leta 1933 in 1934, ko so predstavljale le še dobro polovico iz let pred krizo. Kmetijsko ministrstvo je leta 1932 pri PAB naročilo anketo o kmečkih dolgovih. Ta je pokazala, da so se kmečki dolgovi v Jugoslaviji od leta 1928, ko so znašali skoraj 3 milijarde din (od tega v Sloveniji 600-700 milijonov), povečali na 7 milijard din 1932 (v Sloveniji 1,2 milijardi). Na Slovenskem je bila zadolžena tretjina kmetov, 2/3 teh dolgov so imeli mali kmetje (do 1 ha zemlje). Moratorij za odplačevanje kmečkih dolgov se je od 1932 podaljševal vse do 1936, ko se je z uredbo o likvidaciji kmečkih dolgov določilo, da bo PAB prevzela vse kmečke dolgove pri denarnih zavodih, ki so nastali do 20.4.1932. Kmetom, ki so dolgovali do 25.000 din, so odpisali polovico dolga, večjim dolžnikom pa je sodišče na njihovo prošnjo lahko znižalo dolg do 30%; če je znižani dolg še vedno presegal polovico vrednosti imetja, ga je smelo znižati za polovico. Dolgov velikih kmetov (nad 50 ha), ki so imeli več kot pol milijona din dolga, PAB ni prevzela. Drugo polovico dolga, odpisano kmetu dolžniku, pa sta si delila denarni zavod in država. Ta je za svoj del izdala denarnemu zavodu (upniku) 3% obveznice na 12 let, upnik pa je moral svoj del odpisati v lastno breme. Na ohmočju ljubljanske podružnice PAB je 509 upnikov (večinoma slovenskih kreditnih zadrug) odstopilo 479.600 milijonov din od 47.863 dolžnikov podružnici PAB. Zaradi tega prenosa terjatev je bila škoda kreditnih zadrug velika, ker so izgubile svojo vodilno vlogo in kreditno moč, ki jo je prej imelo

slovensko kmečko združništvo. Koncentracija kapitala v PAB pa je bila močna. Položaj kmetov se je izboljšal le začasno.¹⁸

POLITIKA AGRARNE REFORME

Zakon o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih je izšel 19. junija 1931. Pod agrarno reformo je prišlo 77 veleposestev, ki so imela nad 75 ha obdelovalne zemlje ali nad 1000 ha gozda. Vsa ta veleposestva so merila 143.447 ha, od tega je bilo 74% gozda. Dejansko je bilo razlaščen le 15.050 ha obdelovalne zemlje, ki je bila razdeljena med 22.000 kmečkih družin. Na družino je prišlo malo, komaj 0,66 ha in še to z odškodnino. V Sloveniji je bila predvsem gozdna veleposest, ki je bila predvsem neslovenska in cerkvena; slovenske kmetije pa so bile vse skoraj brez gozda; 1/3 kmetij je bila čisto brez gozda. Pod razlastitev je prišlo samo 11 gozdnih veleposestev, ki so jim razlastili 16.350 ha gozdov, 7.339 ha pa so jih sami brezplačno odstopili. Teh gozdov pa niso dobili kmetje, ostali so pod začasno državno upravo.

Agrarna reforma je bila v prevratniških dneh po prvi svetovni vojni revolucionarna zahteva in nacionalna parola. Že narodni svet v Zagrebu je moral 14. novembra 1918 obljubiti, da bo agrarno vprašanje rešeno z agrarno reformo. Tudi regent Aleksander je 6. maja 1919 v razglasu obljubil: "Moja želja je, da se takoj prične s pravično rešitvijo agrarnega vprašanja... proti pravični odškodnini bo zemlja razdeljena med siromašne poljedelce. Vsak Srb, Hrvat in Slovenec bodi gospodar na svoji zemlji!... Zato sem pozval svojo vladu, da takoj sestavi komisijo, ki bo pripravila rešitev agrarnega vprašanja. Kmete pozivam, naj v zaupanju v mojo kraljevsko besedo, mirno pričakajo, da jim naša vlada zakonitim putem preda zemljo, ki ho za nadalje samo božja in njihova..." S komisijami in zakonitimi potmi je bilo reševanje agrarne reforme zelo počasno. Konec julija 1919 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Glavno poverjenišтво ministrstva za agrarno reformo, leto pozneje Agrarna direkcija z okrožnimi agrarnimi uradi. Potem so določili kriterije za veleposest: 75 ha obdelovalne zemlje ali 200 ha gozda. V Sloveniji je 208 veleposestev presegalo ta maksimum v skupni površini 200.000 ha. Préseček obdelovalne zemlje so veleposestniki morali dati v 4-letni zakup, vendar ne vse, agrarni maksimum je bilo možno na razne načine povečati; zlasti gozdno veleposest, "ki je morala ostati gospodarska celota." Pod razlastitev tudi niso prišla cerkvena veleposestva. V zakup je dobilo 20.000 kmetov samo 16.294 ha zemlje, gozdov niso dobili. Agrarni interesi, revni kmetje bi lahko iz veleposestniških gozdov dobili nujno potreben les za kurjavo in

¹⁷ F. Kresal, Materialni položaj delavstva v Sloveniji. Tekstilna industrija v Sloveniji 1918-1941. Ljubljana 1976, str. 253-260.

¹⁸ Žarko Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Ljubljana 1994, str. 127-143.

gradnjo. Največje gozdne površine so imeli knez Karl Auersperg 22.551 ha, Verski zaklad 18.208 ha, ljubljanska škofija 7.421 ha, grof Vincenc Thurn 4.837 ha. Po narodnosti je bilo 62% lastnikov tuje narodnosti, največ nemške (44%).¹⁹

V proglasu regenta Aleksandra in v prvotnih odredbah o agrarni reformi so obljubljali veliko, vendar je radikalnost obljub z leti vedno bolj popuščala. Dokončno izvedbo agrarne reforme so zavlačevali do leta 1933 in marsikdo se ji je nazadnje izognil. Končni učinek agrarne reforme je bil zelo pičel. Razlastili so sicer 1/3 veleposestniške obdelovalne zemlje in gozdov, veleposestva pa so hila še vedno velika (75 ha obdelovalne površine, 1.000 ha gozdov) in pretežno neslovenska. Slovenski kmetje so še naprej ostali majhni.

OBRтна POLITIKA

Obrtni zakon, ki je izšel 9.marca 1932, je enotno uredil položaj obrti in poslovanje obrtnikov v vsej državi na osnovi predpisanih dokazil o strokovni usposobljenosti (pomočniški in mojstrski izpiti). Obrtno dejavnost je urejal z vidika rokodelskih obrti. Prej je v Sloveniji veljal avstrijski obrtni red iz leta 1907, ki je izhajal iz obrtnega reda iz leta 1859, ta pa je uvedel obrtno svobodo, na osnovi katere se je lahko razvil tovarniški način proizvodnje. Ta zakon je obrt razdelil na proizvodno in rokodelsko; proizvodno je prevzela industrija, rokodelska obrt pa je razvila storitvene dejavnosti. Stanje in razvoj obrti v Sloveniji med obema vojnama je pokazal, da industrija le ni uničila obrti, saj je hilo leta 1939 še vedno 21.632 obrtnih ohratov in 35.000 zaposlenih, torej ena četrтина vseh zaposlenih. Največ je bilo krojačev, šivilj in pletilj (6.900) in čevljarjev (5.200), čeprav sta bili industrijska proizvodnja in konkurenca na tem področju največji (Tivar, Polzela, Peko, Bata). Veliko je bilo mizarjev, kolarjev (5.700), kovačev, ključavničarjev (5.300), zidarjev, tesarjev (4.100), mlinarjev, pekov in živilske obrti (5.400), malo pa jih je bilo iz storitvenih obrti (1.600).

Gospodarska kriza je tudi obrt zelo prizadela in v tej dejavnosti se je dohodek zmanjšal za 60%. Obrtni zakon naj hi uredil tudi nelojalno konkurenco med rednimi obrtniki in šušmarji, a je ni. Obrtna združenja so med gospodarsko krizo ugotavljala, da je leta 1933 čisti zaslužek legalnega obrtništva znašal okrog 46 milij. din, pri šušmarjih pa tudi okrog 40 milij. din.

Obrtniki so bili združeni v 168 strokovnih in 54 drugih združenjih. Nadzorstvo nad obveznimi obrtnimi združenji je opravljala Zbornica za trgovino, obrt in industrijo. Bile so pobude za ustanovitev samostojne ohrtne zbornice, ustanovi-

vili je pa niso (še le 1991).²⁰

TRGOVINSKA POLITIKA

Trgovinski zakon, ki je izšel 28. oktobra 1937, je enotno uredil trgovinske zadeve v vsej državi. Prej je pri nas veljal avstrijski zakon in tudi novi je bil prirejen temu, ker je bil vpliv slovenskih trgovskih krogov prevladujoč, zato pri nas ni povzročil nobenih bistvenih sprememb. Trgovinska organizacija je ostala nespremenjena ves čas prve Jugoslavije. Trgovina je bila v Sloveniji zelo razvita. Konec leta 1918 so bile v Sloveniji 8.804 trgovine, prevladovale so trgovine z mešanim blagom, trgovine z lesom, poljedelskimi pridelki in življenjskimi potrebščinami, veliko je bilo branjarij in sejmskih prodajaln. Razvilo se je več specializiranih trgovin s tehničnim blagom, aparati in stroji, nekaj veleblagovnic (v Ljubljani Miklave, Verovšek, Krisper, Mayer in Rakuša, Stermecki v Celju) in industrijskih prodajaln (Peko, Bata). Skoraj tretjina trgovin je bila v Ljubljani, druga tretjina v Mariboru, Celju, Kranju in drugih mestih, preostale pa v večjih podeželskih krajih. Trgovina se je med vojnama razmeroma dobro razvijala. Gospodarska kriza jo je zelo prizadela, število prodajaln se je zmanjšalo na 9.900, pred 2. svetovno vojno pa naraslo na 10.200. Večinoma so bile v lasti zasebnikov (1918 85%, 1928 70%, 1938 62%), sledile so družbe z omejenim jamstvom in javne trgovske družbe, delniških družb je bilo okrog 4%. Pomembno vlogo so imele trgovine nabavno-prodajnih zadrug in konsumne zadruge v delavskih središčih. Na trgovsko firmo je leta 1918 prišlo 5,8 prodajalne, leta 1928 3,9 in leta 1938 samo še 3 prodajalne. Trgovina je leta 1910 zaposlovala 13.095, 1931 pa 18.468 oseb, sprva predvsem zasebnikov (78%), nato so začeli prevladovati trgovci v delovnem razmerju (1931-33%), katerih delež se je do 1938 povečal na 50%; trgovski pomočniki in drugi zaposleni v trgovini so predstavljali okrog 8% vseh zaposlenih v Sloveniji. Trgovci so imeli svoje bolniško zavarovanje (Trgovsko bolniško in podporno društvo v Ljubljani, holniška blagajna Merkur v Zagrebu), ki je zavarovancem dajalo večje pravice in boljše storitve kot splošno zavarovanje delavcev; od 1932 so imeli svoj sanatorij (Slajmerjev dom v Ljubljani). Trgovci so bili stanovsko organizirani v 28 trgovskih gremijih, ki so se pozneje reorganizirali in združili v Zvezo trgovskih združenj, poslovno pa v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo. Podpirali so razvoj trgovskega šolstva in ustanovili trgovsko akademijo.²¹

²⁰ F. Kresal, Obrtna zbornica Slovenije, Enciklopedija Slovenije 8/1994, str. 116-117.

²¹ F. Kresal, Mednarodna trgovina, Notranja trgovina, Enciklopedija Slovenije 7/1993, str. 44-45, Enciklopedija Slovenije 8/1994, str. 3-4.

¹⁹ Olga Janša-Zorn, Agrarna reforma v Sloveniji med vojnama, Zgodovinski časopis 18/1964, str.173-189, Žarko Lavarevič, Kmečki dolgovni na Slovenskem, Ljubljana 1994, str. 53-54.

STANJE INDUSTRIJE 1938

Po statistiki industrije, ki je bila narejena leta 1938, je bilo v Sloveniji, ki je ohsegala takrat za eno petino manjše ozemlje od sedanjega, 577 podjetij z 856 tovarniškimi obrati.

Za Slovenijo je bil značilen podjetnik, ki je vodil svoje osebno podjetje ali pa družbo z omejenim jamstvom, ki je v podjetje investiral do 5 milijonov din kapitala in zaposloval do 200 delavcev. Takih podjetij je bilo 70%, 20% je bilo manjših, 10% pa večjih. Delniških družb je bilo 56 (10%) in so imele v povprečju po tri tovarne. Komanditne družbe so bile samo 3 in so imele 6 tovarn. Bilo je 7 združenih, državnih in banovinskih in 9 občinskih podjetij. Domačih podjetij je bilo 86%. Od tujih firm so prevladovala večje in te so imele 34% vscega kapitala; vložen je bil v največjih industrijskih podjetjih. Takratna Slovenija je dajala 28% vrednosti jugoslovanske industrijske proizvodnje, čeprav je bilo vanjo vložena samo 18% kapitala; slovenska industrija je imela 21% delovnih mest, pri tem pa samo 10% jugoslovanskega prebivalstva. Še večji je bil njen delež v vrednosti proizvodnje najpomembnejših panog. Slovenija je predstavljala 51% vrednosti vse jugoslovanske metalurške in kovinske industrije, 37% tekstilne in usnjarske, 38% papirniške, 25% kemijske in steklarske industrije, 25% lesne in proizvedla je 21% vse električne energije v državi. Skupna vrednost slovenske industrijske proizvodnje je znašala 4,2 milijardi din, kar je predstavljalo takrat približno eno tretjino vrednosti državnega proračuna.

V slovenski industriji so bile najpomembnejše panoge tekstilna, metalurška in kovinska. Po vložnem kapitalu in številu delovnih mest je bila na prvem mestu tekstilna industrija.

Polovica tovarniških obratov je bilo na novo zgrajenih v letih po prvi svetovni vojni, največ do leta 1925. Stare obrate so povečevali in modernizirali tako, da je bila v njih investirana več kot polovica kapitala. Vsi večji tovarniški obrati so imeli videz evropskih tovarn z lastno energetsko in prometno infrastrukturo. Industrijski razvoj Slovenije je bil po prvi svetovni vojni mnogo hitrejši kot pred njo.

S temi podatki smo skušali prikazati življenjsko moč slovenskega podjetništva, ki se je pokazala, ko so bili podani pogoji za njegov razvoj. Pogoje za razvoj industrije so ustvarjali tudi podjetniki sami. S pomočjo državnih organov, stanovskih združenj, velesojma in borze so organizirali tržišče, spodbujali ustvarjalno podjetniško vzdušje, sodelovali pri oblikovanju pravne ureditve, ki je omogočala zaščito slovenskega narodnega gospodarstva, akumulacijo kapitala, njegovo nacionalizacijo v začetku in možnost angažiranja tujega kapitala ob ustanavljanju novih podjetij in razvoju starih.

Podjetništvo na Slovenskem je kazalo tudi potrebno razumevanje za urejen odnos med de-

lom in kapitalom. Že slovenska Narodna vlada je uvedla 8-urni delavnik v industriji, z uredbami uredila ustrezno delavsko zaščito in delavsko zavarovanje še preden je izšla jugoslovanska delavska zakonodaja leta 1922. Podjetništvo je potem izgrajevalo avtonomen sistem podjetniških kolektivnih pogodb, v katerih so določali mezde, mezdni sistem in druge delovne pogoje.

Podjetniki so sodelovali pri razvoju in pospeševanju slovenskega strokovnega šolstva, ki je bilo uspešno. V začetku je industrializacija potekala oh pomoči tujih strokovnjakov, v tridesetih letih so jih že uspešno zamenjevali domači.²²

ZAKLJUČEK

Gospodarski odsek Narodnega sveta v Ljubljani je bil ustanovljen 17. avgusta 1918. Uspešno je vodil slovensko gospodarsko politiko ob nastajanju nove države. S kratkoročnimi gospodarskimi ukrepi je zagotovil preskrbo prebivalstva ob koncu vojne in posebno zaščito premoženja, pomembnega z vidika slovenskega narodnega gospodarstva (državni nadzor, sekvester in nacionalizacija tujega premoženja). Dolgoročni gospodarski ukrepi so temeljili na ustvarjanju in razvoju akumulacije kapitala in vsch drugih pogojev za razvoj industrije (lokacije za nove tovarne, promet, elektrifikacija, energetska osnova, urejeno tržišče in delovni trg).

Menjava denarja (4 K za 1 din) je bila za slovenske varčevalce neugodna in nepravilna. Jugoslovanski dinar je v inflaciji do leta 1924 izgubil 90% svoje prvotne vrednosti. Potem je bil stabilen in leta 1931 prešel na zlato - devizno kritje. Državni dolgovi so bili veliki. Izhajali so iz predvojnih in novih notranjih in zunanjih zadolžitvev. Za servisiranje teh dolgov je šla 1 desetina državnega proračuna. Odplačevanje je bilo odloženo in dolgoročno in programirano do konca 80. let, ko je bilo dejansko tudi konec jugoslovanske države.

Enotna carinska politika je bila sprejeta leta 1925; na tej osnovi so se sklepale nove mednarodne trgovinske pogodbe. V letih 1931 do 1934 so prevladale klirinške pogodbe s Češko-slovaško, Avstrijo, Italijo in Nemčijo. Delež zunanjetrgovinske menjave z Nemčijo je dosegal 48% in se je pred vojno še povečal; z Anglijo, Francijo in drugimi državami z deviznim poslovanjem pa zmanjšal.

Davčni sistem je bil v Sloveniji do leta 1928 še avstrijski z razmeroma visoko dohodnino, ki je drugod po Jugoslaviji niso poznali. Zato je bila davčna obremenitev v Sloveniji večja. Davčna reforma 1928 je sicer poenotila davčni sistem, a zaradi urejenega katastra in natančno določenih

²² F. Kresal, Slovensko podjetništvo v industriji. Podjetništvo na Slovenskem. Prispevki za novejšo zgodovino 34/1994, str. 57-74.

donosov vseh vrst in zaradi doslednega izboljševanja davkov, so bila davčna bremena v Sloveniji še vedno težja; predvsem je bil višji davek na poslovni promet in uslužbenski davek.

Gospodarska kriza ni enako težko prizadela vseh gospodarskih dejavnosti. V kmetijstvu je bila kriza hujša zaradi spleta več okoliščin: konkurenca tujega žita in nekaj slabih letin pri nas povzročili znižanje cen in manjše tržne količine istočasno; splošna brezposelnost je zmanjšala možnost dodatnega zasluka; v izplačilo je zapadla večina srednjeročnih in kratkoročnih kmečkih posojil, ki so jih najeli v letih inflacije in v letih gospodarske konjunktore. V industriji je kriza prizadela predvsem delavstvo zaradi velike hrežposelnosti in znižanja zaslugov. Od industrije je bila najbolj prizadeta gradbena in lesna. Za reševanje krize v kmetijstvu je bil leta 1932 uveden moratorij na izboljševanje dolgov, nato pa 1937 delni odpis dolga in odplačevanje v 12 letnih obrokih. Realno je bilo odplačanih samo nekaj obrokov. Reševanje krize v kmetijstvu so izvajale državne privilegirane ustanove PRIZAD z intervencijskimi cenami in PAB z državnimi krediti. Slovensko kreditno združenstvo je med gospodarsko krizo utrpelo veliko škodo in izgubilo nekdanjo kreditno moč, ko je PAB prevzela vse kmečke dolgove. Za reševanje delavškega vprašanja so bila odprta javna dela in bednostni fondii za podpiranje brezposelnih delavcev.

Agrarna reforma naj bi bila dokončana po sprejetju tozadavnega zakona leta 1931, a se je izvedba zavlačevala, kriteriji za razlastitev pa omiljevali; pod razlastitev tudi niso prišla cerkvena veleposestva. Od 208 veleposesti, ki so presegala prvotno določeni maksimum 75 ha obdelovalne zemlje, ali 200 ha gozda, je bilo dejansko razlaščenih le 77 veleposesti z nad 1.000 ha gozda. Tričetr tih veleposesti so bili gozdovi in teh kmetje niso dobili. Dohili so le 15.050 ha obdelovalne zemlje, ki je bila razdeljena med 22.000 kmečkih družin. Zemlje za razdelitev je bilo premalo brez zemljašev pa preveč in agrarna reforma ni nič spremenila posestne strukture. Slovenski kmet je bil še naprej majhen, veleposest pa razmeroma velika in pretežno tuja.

Kljub razvoju industrije in stagnaciji kmetijstva sta bili obrt in trgovina še vedno pomembni gospodarski dejavnosti. Četrtnina vseh zaposlenih je bila v obrti, v trgovini in gostinstvu pa ena petina. Po statistiki industrije leta 1938 je bilo v Sloveniji 577 podjetij z 856 tovarniškimi obrati. Za Slovenijo je bil značilen podjetnik, ki je vodil svoje osebno podjetje, ali pa družbo z omejenim jamstvom, ki je v podjetje investiral do 5 milijonov din osnovnega kapitala in zaposloval do 200 delavcev. Takih podjetij je bilo

70%, 20% je bilo manjših, 10% pa večjih. Domačih podjetij je bilo 86%. Od tujih firm so prevladovale večje in te so imele 34% vsega kapitala; vložen je bil v največjih industrijskih podjetjih. Takratna Slovenija, ki je bila za petino manjša od današnje, je dajala 28% vrednosti jugoslovanske industrijske proizvodnje.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE WIRTSCHAFTSPOLITIK IN SLOWENIEN IM ERSTEN JUGOSLAVISCHEN STAAT

Die Abhandlung befaßt sich mit der Wirtschaftspolitik in Slowenien im Rahmen des ersten jugoslawischen Staates (1918-1941). Sie gibt eine Übersicht über die wirtschaftlichen Maßnahmen zum Schutz der slowenischen Volkswirtschaft, die von der Wirtschaftssektion des Nationalrates (Narodni svet) und der späteren Nationalregierung (Narodna vlada) in Ljubljana bei der Gründung des neuen Staates ergriffen wurden. Die wichtigsten Maßnahmen waren die staatliche Überwachung und die Nationalisierung von ausländischen Unternehmen sowie Währungsicherung, Währungspolitik und Verschuldung. Im Zusammenhang mit der Entwicklung der Wirtschaftspolitik ist auch die Entwicklung der Industrie und die Unterzeichnung von Handels- und Clearingabkommen dargelegt, ferner die Steuerpolitik und die soziale Struktur der Steuerzahler. Als besonderes Problem wird die Politik der Lösung von wirtschaftlichen und sozialen Problemen während der Wirtschaftskrise hervorgehoben, im Rahmen der Landwirtschaftspolitik aber die Lösung der bäuerlichen Verschuldung und der Agrarreform sowie die Gewerbe- und Handelspolitik. Am Ende der Übersichtsdarstellung wird über den Industriestand aufgrund von statistischen Angaben aus dem Jahre 1938 berichtet.

SUMMARY

ECONOMIC POLICY IN SLOVENIA IN THE FIRST YUGOSLAVIA

Economic policy in Slovenia in between 1918-1941 enabled rapid development of industry, crafts, trade and services. Slovene enterprises achieved great development. Favourable conditions for the development of industry and other economic activities were also created by businessmen through their professional corporations, and by other factors. They fostered economic policy which would enable the protection of the Slovene national economy, the accumulation of capital, its nationalisation at the beginning, and the possibility of foreign investment by founding new enterprises and modernising old ones.